

[O povijesnom mišljenju]

VANJA SUTLIĆ

Priredio Damir Barbarić

Tekst koji ovdje objavljujemo jedan je od posljednjih pisanih iskaza Vanje Sutlića, a nalazi se u arhivu njegove ostavštine, koju je Institut za filozofiju zajedno s filozofovom knjižnicom u prosincu 2013. godine preuzeo od njegovih nasljednika na čuvanje i istraživačku obradu. Tekst je u izvorniku nenaslovljen, naslov potječe od priređivača. Izvornik nije pisan autorovom rukom, već ga je prema njegovu diktatu pisala njegova tadašnja suradnica gđa. Biserka Drbohlav. Diktiran je u proljeće 1989. godine, a bio je predviđen za početak zadnjeg poglavlja tada pripremane knjige o Hegelu, do objavljivanja koje zbog autorove smrti nije došlo. Tekst je tematski srodan sa zapisom naslovljenim »Osnovni obrisi povijesnog mišljenja« i objavljenim u dodatku knjizi: Vanja Sutlić, *Uvod u povijesno mišljenje: Hegel – Marx*, priredili Damir Barbarić, Biserka Drbohlav i Dimitrije Savić (Zagreb: Demetra, 1994), na pp. 173–174, autograf kojeg je sačuvan u ostavštini.

Prema obavijesti gđe. Drbohlav autor nije dospio redigirati tekst, tako da je u ostavštini očuvan u neautoriziranoj verziji. Uz njezinu suglasnost priređivač je ponegdje u tekst neznatno redaktorski intervenirao, pritom pazeći da ničim ne izmijeni filozofijski smisao. U bilješkama su dana dva pojašnjenja i jedna moguća emendacija. Priređivač zahvaljuje gđi. Biserki Drbohlav i nasljednicima autorskih prava Vanje Sutlića na dopuštenju za ovo objavljivanje.

D. B.

Povijesno mišljenje nije neki subjekt koji misli ili reflektira o vrsti zbilje, pa makar ona bila i jednorodna s njim, njegova samorefleksija.

Povijesno mišljenje nije zbivanje nekog apsoluta u kronologijski shvaćenom vremenu, pri čemu se vrijeme oplemenjuje do unutrašnjeg zbivanja apsoluta, pa se na kraju, kao i tijekom povijesti, kategorije apsoluta poistovjećuju s određenjima vremena (Hegel). Marx je na početku scijentizma 18. stoljeća razlikovao »metodu istraživanja« od »metode prikazivanja«. »Metodom istraživanja« mogao je dospjeti samo do povijesti nečega (*ens*), ali ga je »metoda prikazivanja« učinila »najvećim hegelovcem 19. stoljeća«, svojevrsnim misliocem bitka. On je znao za cjelinu u vremenu, a čitava povijest bila mu je priređivanje pravog vremena, kao što je uspjelo društvo bilo priređivanje

zajednice. Ma kako izgledala nova povijest, ona se sabire u prisutnosti, a nije podređena prošlosti i bilosti – baš zato što ih nosi u sebi. Nije nimalo slučajno da je u svojem nabranju ideoloških oblika tako nisko ocijenio pravnike i političare, jer smatrao je da se s »ovom formacijom društva <...> zaključuje pretpovijest ljudskog društva« (MEW, sv. 13, p. 9). A svi ostali oblici ideologije potrebni su za to da bi prestala pretpovijest ljudskog društva. Spojivši logičko i povijesno, on je priredio mislioce povijesti, jer je dominantnu kategoriju političke ekonomije vezao uz tada dominantno vrijeme.

Nietzsche i Schopenhauer obično i u školskim filozofijama vrijede kao nepovijesni mislioci. Doduše, priznat je Schopenhauerov prezir spram ishitrene veličine zapadnjačkih mislilaca; ali ni Nietzsche o tim misliocima nije mislio ništa bolje, procjenjujući ih kao otvorene ili prikrivene pristalice Platona i kršćanstva, tog »platonizma za puk«. To donekle začuđuje kad se ima na umu da su oni u svojim spisima te svoje protivnike obilatno navodili. Pa ipak su i Schopenhauer kritikom građanskog, malograđanskog života i Nietzsche produbljenim iskustvom nihilizma jasno osjećali da se nalaze na rubu dvaju svjetova: prvi na rubu intelektualne predodžbe svijeta i neutažive volje za životom, a drugi na rubu čitavog metafizičkog pojmovnog aparata koji usmrćuje život i beskrajno sebnadmašujuće volje za moć, u čemu će posljednju riječ imati nadjudi, jazom odijeljeni od sadašnjih ljudi.

Povijesni je paradoks da je Schopenhauer neutaživu žed za životom odredio metafizički, dok je Nietzsche volju koja neprestano nadmašuje samu sebe smatrao egzistencijom svega što jest. Pa i ono što je za Schopenhauera imalo samo formalnu konzistenciju predodžbe Nietzsche je nadmašio u polipunktualnosti volje za moć. Govoreći školski, on za razliku od Schopenhauera nije bio pesimist, koji bi u muzici i kvijetističkom moralu našao smiraj volje za životom, nego pesimist vječnog, beznadnog teženja. Vidjevši u svemu što jest samo perspektivu volje za moć s onu stranu dobra i zla i u krugu krugova, u kojem dominira i zapravo jest vječno vraćanje jednakog u nadčovjeku koji ga potvrđuje, Nietzsche nije bio – školski rečeno – optimist, nego (preko Zaratustre) učitelj prevrednovanja starih i zasnivanja novih vrijednosti, koje će donositi filozof-zakonodavac, mislilac volje za moć kao vječnog vraćanja jednakog, nadčovjek.

I Schopenhauerova volja za životom i Nietzscheovo vječno vraćanje jednakog, poput Marxove skore budućnosti, mišljenje je vječnoga »sada«. I Nietzsche i Schopenhauer polaze od sjećanja kao osnove prošlosti, da bi nadčovjeka našli u sadašnjosti ili, kao Nietzsche, u prošlosti koja je kao sada. Za Marxa je prošlost, uz mjestimične iznimke, priređivanje sadašnjosti u svijetu ljudi, a sadašnja klasa, klasa najamnog rada, već u sebi nosi sve buduće ele-

mente čovjeka i čovječnosti. Za svu trojicu bi se moglo reći da im je koncepcija vremena dijelom vulgarna, jer su vrijeme koje je prošlo ocjenjivali vulgarno, dok im je sadašnjica dijelom vulgarna, a dijelom pravovremena. Na takvoj vremenskoj osnovi mogući su počeci povijesnog mišljenja.

Povijesno mišljenje ne misli o povijesti kao ma kojoj vrsti zbilje, nego je to mišljenje koje se iskazuje i naviješta iz povijesti same.

Metafizičke sheme kao »bitak i vrijeme«, »bitak i privid«, »bitak i mišljenje«, »bitak i trebanje«, unutar kojih se kreću sve metafizičke solucije, uopće ne dospijevaju do samokazivanja povijesti. Ali, sa svim tim ograničenjima, povijesno mišljenje bi se moglo interpretirati metafizički kad bi u njemu na snazi bila ontologijska diferencija bitka i bića.

Horizont vremena kao određenja smisla bitka, mada se odmiče od stare metafizike, još uvijek se pri svojim bližim određenjima kreće na rubu metafizike.

Metafizika je ono mišljenje koje razliku između bitka i vremena, a po njima i razliku između bića, vidi u suštini (*ousia*) i biću (*to on*).

Mišljenje koje je u sebe upilo bitak i vrijeme, a preko njih i cjelinu bića, svekoliku zbilju, još uvijek operira metafizičkim kategorijama, a nije ih preboljelo. To, dakako, posebno vrijedi za identifikaciju bitka kao najvišeg bića (*creator*) i bića (*creatura*). Sama vijest (zгода) te je distinkcije ostavila za sobom, zadržavajući smrtno ljude, bogove koji su znaci vijesti (svete riječi = kazivanje spasa), nebo i zemlju, koji određuju podneblje smrtnog čovjeka, zemlju kao ozemlje, kao trud, muku i ushićenje nad plodovima. Tradicionalni pojam svijeta je iščeznuo, ali je i vijest (zгода) postala konačnom kao i ljudi. Na kraju te obje konačnosti omogućuju ljubav, kao uzajamnu upućenost konačnosti vijesti (zgone) i smrtnog čovjeka na susret, u kojem se sabrala i nestala vremenitost i njezina ekstatička artikulacija. Kao i u Marxa, i ovdje^{1*} je sve kasnije djelo nerazumljivo bez ranijih radova.

Samo što Marx ne zna za drugu epohalnu misao od^{2**} misli apsoluta, pa je onda kompenzira epohalnim kontinuitetom. Davno prije Diltheya i drugih on – na svoj način shvaćenim »prijelazom« kvantiteta u kvalitetu i obratno – implicite ustanovljuje jedan »vječni zakon«, kako to neki hoće, ili barem zakon koji vrijedi za posljednju ekonomsku formaciju društva kad ona odumire s klasama, ili pak za otuđenje koje prolazi istim putem kao i rast te formacije, trudeći se da u etnografskim studijama pronađe pred-otučene oblike otučene povijesti, nalazeći pritom početke neotuđenosti protiv svojeg metafizičkog uvjerenja u momentima distribucije, a zanemarujući produkciju, cirkulaciju i konzumaciju. Možda bi se moglo reći da to čini barem donekle svjesno, jer se

^{1*} sc. u Heideggera; op. prir.

^{2**} sc. Hegelove; op. prir.

tri osnovna momenta svakog načina proizvodnje, a onda i proizvodnih snaga, klasne borbe i otuđenja, nalaze u procesu nestajanja, zajedno s nestankom dosadašnje povijesti. Odnosi u proizvodnji više se ne odjeljuju i ne razdvajaju od proizvodnih snaga. Klasno društvo odumire s načinom proizvodnje, a otuđenje prestaje u zajednici slobodnih proizvođača.

No bilo kako bilo, iako se Marx ograđuje od neke povijesti koja bi igrala ulogu apsoluta, povijest kako je sam razumije nije vijest (zgoda), a čovjek njezin primatelj i kazivač regija onoga što jest. I povijest i čovjek u njoj, s njom i po njoj, samo su bića koja, osim polemički, ne znaju za zgodu, a kamoli za kazivanje vijesti. Krivo shvaćena ideologija (»nadgradnja«), zajedno s krivo shvaćenom kritikom političke ekonomije, učvršćuje povlačenje bitka i njegov zaborav u ljudi, tako da vijest (zgoda) više nikome ne kazuje ništa, ili je pak metafora za puko ideologijsko naklapanje. Ako su sve primarne artikulacije smrtnoga čovjeka gluhe za izazov zgrade i odgovor na nju, onda se povijest (zgoda) u osnovi zadržava zatomljenom u svojoj tradiciji, pa komične^{3***} zgrade i nezgode nadomještaju vijest (zgodu); svaka takva manipulacija beskrajno je udaljena od njezine živosti. Svi uspjesi tehnike, ako nisu nošeni budućnošću novog početka, ako ne navještaju i ne kazuju zgodu koja se u njima možda najavljuje, uistinu su nihilizam nejakih, mada emfatički najavljivanih, efemernih reminiscencija bivšeg mišljenja.

Povijesno mišljenje nije mišljenje o povijesti. Ono je u najboljem slučaju sjećanje na nešto na što bi se moglo podsjetiti, ne na prošlu, nego na bilu veličinu.

Povijesno mišljenje (*genitivus subjectivus*) ne govori svakodnevnim metafizičkim jezikom, kakvi su svi naši zapadnjački jezici. Za povijesno mišljenje povijest nije objekt, kao za znanost koja računa, a ne misli, kao što nije ni subjekt, o kojemu govore znanost i obična svijest. Povijest je primarno kazivanje i navještavanje, davanje i primanje istinitog od onog istinitog. A kako je povijest sama u sebi konačna, primarna zabluda i smrtno lutanje, koje ne gubi svoju veličinu ni onda kad u sebi iščezava, ona je dobar, lijep i svet udes, koji se može dogoditi samo smrtnome. Trunčica toga obasjava nas kad volimo, ali za mržnju u povijesnom mišljenju nema mjesta; mržnja ništi čitav sklop.

Vjesnik vijesti je strašan i skrbljiv. Strašan je jer mu ništa ne može izmaknuti, a skrbljiv je zato što čuva sve što jest.

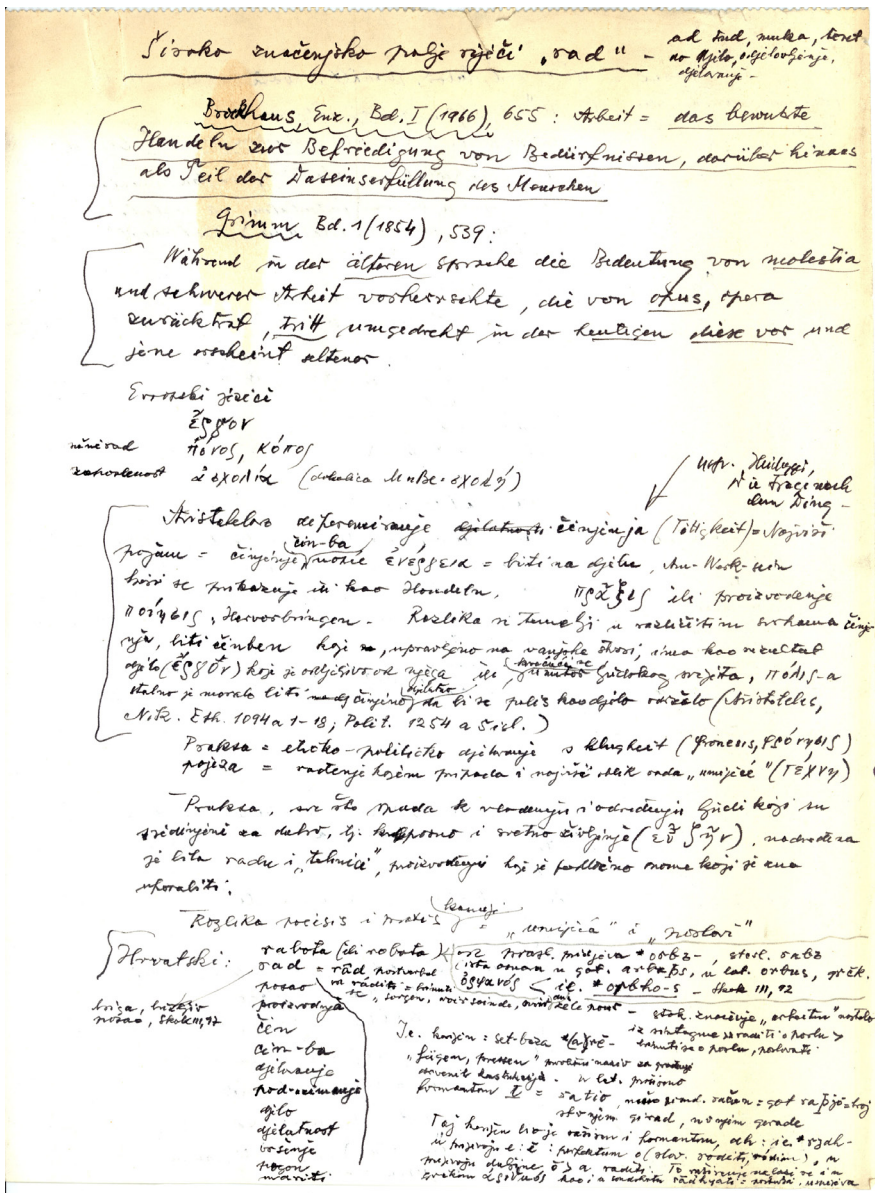
Ako vijest (zgoda) ima svoje neponovljive i jednokratne izazove, koje obično nazivamo epohama, i ako je bila mišljena u epohama u kojima se sve više udaljuje od punine početka i sve se više bliži tehničkom razviću, onda kroz te epohe rastu i strah i skrbljivost, raste neizvjesnost udesa. S koliko bismo pažnje morali primati kazivanje vijesti te ih kao vjesnici dalje pronositi, ako

^{3***} konačne? op. prir.

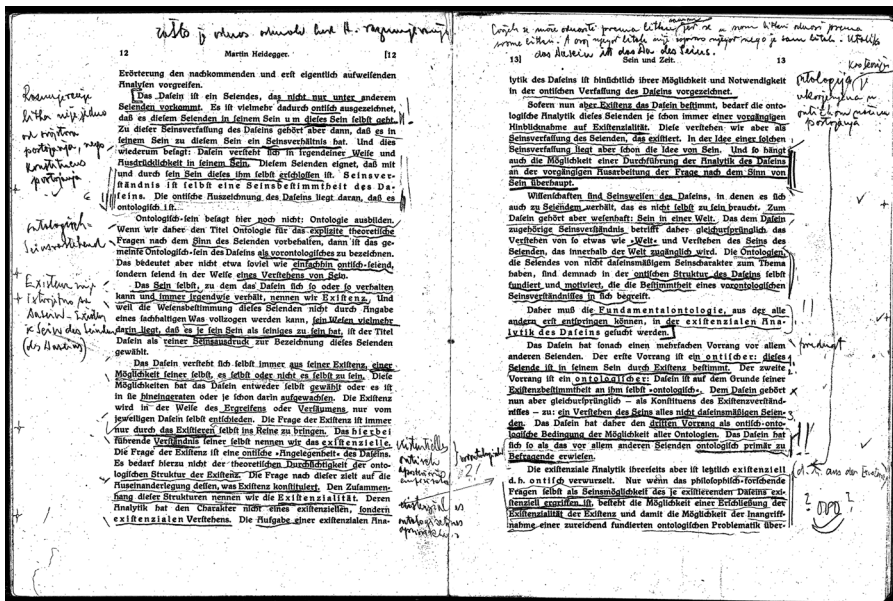
bismo htjeli bitu su-odgovorni za ono što je mišljeno, zajednički doživljeno i učinjeno? A nije li suvremeni čovjek baš najudaljeniji od odgovornosti i od prijatnje da se povijesni sklop vijesti (zgode), smrtnika (vjesnika), podneblja i ozemlja nepovratno uruši u slabo i prividno prikriveni nihilizam, za koji neće biti ni zgode, koja se sve više povlači, ni smrtnika, koji dokončava, ali ne umire, ni neba, koje je postalo tehničkim prostorom, ni zemlje, koja raste i širi se poput pustinje? Nitko ne zna koliko će to trajati. Za sada nam ostaje plamičak nade, nad kojom bdije mišljenje.

Dakako, mišljenje ovdje nije mišljeno ni logički ni psihologijski; ono je prije svetost čuvanja mogućnosti da zgoda kaže svoje, da smrtnik primi kazano i pokaže ga drugima, da se nebo vrati godišnjim dobima, a zemlja da daje plodove obilja i rasta.

Malen, ali pouzdan put za hod zgode (vijesti) jest povijest metafizike. Njezini su neprijatelji brojni, čak i među filozofima. Nova mitologija samo je tehnička izmišljotina. Desetak imena velikih mislilaca i učitelja ostalo nam je kao poticaj skrbljenju oko budućnosti u sadašnjosti. Nemojmo zaboraviti da se sa suvremenim nihilizmom njihov broj smanjuje.

Slika 2. Sutlićev rukopis o značajskom polju riječi 'rad'.

Slika 3. Sutlićeve marginalije uz Heideggerovo djelo *Sein und Zeit* (1923³), pp. 12–13.